

Събина Вълчанова

saw1wal@gmail.com

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, България

<https://orcid.org/0000-0003-4470-5013>

Употреба на номина сакра в няколко минейни служби от XVII век

ABSTRACT: Valchanova Sabina, *The Use of Nomina Sacra In Several Menaion Services of 17th Century*

The study focuses on the historical use of Nomina Sacra compared to their use in the 17th century service Menaion for September by Krastyo Grammatik – one of the principal representatives of the Kouklen cultural and calligraphic school. The research comments on the expansion of their group in constructive and functional terms, by tracking certain formal markers, word-formation models and some syntactic combinations of Nomina Sacra in the noun phrase.

KEYWORDS: nomina sacra, menaion service, 17th century, Kouklen school, word-formation model

В християнската писмена практика тази група обема няколко често срещани свещени имена с първоначална употреба в ръкописите на Светото Писание, а след това и в богослужебната литература. Състоят се от две или повече букви от оригиналната дума, съединени от надредна черта, наречена в кирилската традиция титла. В лингвистиката терминът е въведен от немския филолог и палеограф Лудвиг Траубе през 1907 г. в неговия труд, посветен на историческото развитие на съкращенията в християнските ръкописи, *Номина сакра: опит за исторически преглед на съкращенията в християнството* (Traube, 1907).

Номина сакра се откриват дори и в най-ранните християнски ръкописи, около втори век практиката вече е била установена. Първоначалната система от имена се състои само от четири или пет съществителни, наречени *nomina divina*. Лари Уртадо свежда тази група до четири – *Исус* (Ιησούς), *Христос* (Χριστός), *господ* (Κύριος), *бог* (Θεός). Тази практика бързо се разширява до

редица други понятия, считани за свещени. В малко по-късно време (т.е. с повече отклонения от принципите на съкращаването им) се появяват три допълнителни съществителни – *дух* (Πνεῦμα), *човек* (Ἀνθρώπος), *кръст* (σταυρός) (Hurtado, 1998, 655).

Брус Метцер изброява като най-често използвани представители на тази група петнайсет съществителни: *бог* (Θεός), *господ* (κύριος), *Исус* (Ἰησοῦς), *Христос* (Χριστός), *син* (υἱός), *дух* (πνεῦμα), *Давид* (Δαυεῖδ), *кръст* (σταυρός), *майка* (μήτηρ), *отец* (πατήρ), *Израел* (Ἰσραήλ), *спасител* (σωτήρ), *човек* (ἄνθρωπος), *Йерусалим* (Ἱερουσαλήμ) и *небе* (οὐρανός) (Metzger, 1981, 36). Изброените имена се намират в гръцки ръкописи от втори и предимно от трети век. Малко по-късно, през 4-ти век, в гръцките ръкописи се появява изписано под титла и съществителното име *майка*, а последните осем добавени: *отец*, *син*, *спасител*, *майка*, *небе*, *Израел*, *Давид*, *Йерусалим* показват най-чести отклонения при съкратеното им изписване под титла (Hurtado, 1998, 655-657).

Номина сакра се срещат в различна форма също и в други писмени традиции – в ръкописи на латински, коптски, арменски и кирилица, като в православната писмена традиция за видовете надредна черта върху съкратената част от думата е приета заемката от латински *титла*.

Въпреки подвеждащото наименование номина сакра не е традиционна словообразователна категория. Тук основна дефинираща роля имат както функционални, така и формални критерии. Затова представлява интерес доколко при разглеждането и определянето на тази група имена могат да бъдат използвани инструментите, с които си служат различните дялове на науката за езика.

Във връзка с определянето и проследяването развоя на номина сакра може да открийм няколко плана на разглеждане, като при всички се наблюдава нарастване на бройката посредством различни инструменти. Идеята за сакралността се носи първоначално от единични фиксирани понятия съществителни имена, след което се разпростира чрез моделите на словообразуването в различни лексикални класове, като накрая прескача границите на отделната лексема и изгражда разнообразни синтагми чрез различни комбинаторни процеси.

През вековете групата на номина сакра постепенно се разширява и с лични имена на някои основни фигури в библейските текстове, исторически титли и основни понятия на християнското учение като *цър* (от *църсър*), *мникъ*, *стъ/ста* (от *сватъ*), *аггъ*, *дъхъ*, *дша* и др. През XIII в. вече е видимо значително увеличение на съкращенията – предимно на такива с надредни букви в края на думите. В типикарските указания се появяват все повече съкратени термини, определящи последователността на текстовете в богослужението, като *ѣ* (*стихъ*), *гла* (*гласъ*), *ѡ* (*октоихъ*), *ка* (*канонъ*), *п* (*псалъмъ*) и др. През следващите векове тенденцията на постепенно нарастване броя на съкратените думи в богослужебната писмена практика остава, въпреки че относително стабилната норма, прокарана от Евтимий Търновски, Константин Костенечки и техните ученици и последователи през XIV и XV век, до известна степен забавя процеса. През

формален план	функционален план	
	семантичен	морфо-синтактичен/комбинаторен
проста титла	разширяване на полето на сакралността	образуване на производни части на речта (прилагателни, глаголи, причастия, наречия)
буквена титла	схващане на опорни понятия	
извеждане на букви над реда	в богослужението като номина сакра	създаване и рекомбиниране на „сакрални“ синтагми с участващи както номина сакра, така и
	въвеждане на нови понятия	„адиектива сакра“

XVI и XVII век в богослужебните текстове употребата на думи с прости или буквени титли, както и на такива с изнесени букви над реда, е още по-разгърната.

В това изследване наблюденията ми обхващат пет минейни служби за месец септември от XVII век: *Начало на църковната година и Преподобни Симеон Стълник* за 1 септември, *Рождество на Пресвета Богородица* за 8 септември, *Въздвижение на Св. Кръст Господен* за 14 септември, *Зачатие на св. Йоан Предтеча и Кръстител* за 23 септември, *Представяне на св. ап. и ев. Йоан Богослов* за 26 септември, които най-често намират място в различните варианти на състава както на служебния, така и на празничния миней през вековете и поради това са най-ранни като създаване, съответно – с най-голяма вариативност и разпространение на текстове и използваната лексика в тях. Ръкописът е от сбирката на Пловдивската библиотека „Ив. Вазов“ със сигнатурен номер 49 (43) (Цонев, 1920, 33). Дело е на Кръстьо Граматик и според палеографските си и езикови характеристики е типичен представител на Кукленската книжовна традиция от XVII век. Петте служби не правят изключение от общата тенденция и показват голямо разнообразие и разширяване на съкращенията в семантичен, словообразователен и графичен план. Макар че в системата на номина сакра се налага съкращението, при което се използват най-малко първата и последната буква на всяка дума, още в края на старобългарския период започва значително разширяване на този модел, като все по-чести стават употребите най-вече на буквени титли, а по-късно и на самостоятелни букви над реда от средата и предимно от края на думите: ѿѣство, вѣлко, злѣвствоѿы, двѣдѣськы и т.н. Дори имена като крѣть (с 117 регистрирани

словоформи) и сп̄ спасител (с 16 регистрации), които са сред изброените петнайсет от Мецгер, с най-дълга и относително най-правилна употреба, предпочитат изписването с буквена титла. Случаи с използвана проста титла сред тях се срещат много рядко – спасител сп̄с (1), сп̄се (6), сп̄са (3). Производните им показват подобно разпределение при употребата на двата вида знаци за съкращение – сп̄сенѣа (3), сп̄сеніе (3); кр̄щеніе (1) срещу сп̄еніе (46), сп̄ень (5); кр̄тъль (6), кр̄тънь (8). Още две от имената сред най-архаичната група номина сакра, нѣво и христосъз, представят разколебаване при изписването им с проста титла – нѣво (25), нѣа (12); х̄с (122), х̄ръть (5). Това важи най-вече при словоформите в косвените падежи на съществителното нѣве, където е видима старата индоевропейска основа на постфикс -ес-, и липсва напълно при производните прилагателни – нѣвный (51). Явлението е показателно за постепенното разширяване на групата не само с нов вид съкращение, а и за посоката му към нови лексикални класове, като в най-голямата си част това са прилагателни имена.

Навлизането и разпространението на буквените титли в старобългарската писмена практика се свързва с използването им в раннохристиянските гръцки ръкописи. Първоначално те се свеждат до няколко най-често употребявани графемите: г, д, о, р, с, които в православната славянска традиция носят наименования: *глагол-титла*, *добро-титла*, *он-титла* или *ончик*, *рци-титла*, *слово-титла*. С най-висока честота на употреба е графемата с както поради фонетични и морфологични специфики на гръцкия език, така и поради наложената практика в богослужебната книжнина наименованията на отделните текстови отрязъци да бъдат означавани с буквени титли – канѣ (6), каѣа (17) ико (3), ирмо (66) и др. Много бързо (още в старобългарския период) явлението се разпростира и върху терминологията от славянски произход, както и върху нови лексеми с нетерминологичен характер, като в разглежданите пет служби от XVII век употребата им е още по-широка и с все по-висока фреквентност – пѣ (64), гла (130), ѿпѣ (7) и др.; вѣтво (21), ество (24), мѣть (28), стръть (11) и др. Разбира се, тук съвсем не на последно по значение място е естетическата хармоничност между графемата с и дъговидния надреден знак. Всичко това би могло да обясни и явното предпочитане на буквената титла пред определено по-стария модел на съкращаване, дори и при едни от първите номина сакра като кръстъз, спасъз, нѣво и христосъз.

В изследваните служби от XVII век буквената титла в нейните първоначални пет варианта не само често измества обикновената, но показва значително разрастване сред нови представители от различни лексикални класове и разнообразие посредством употребата на далеч по-голям брой графемите от първоначалните г, д, о, р, с. Тук се спирам само на съществителните и няколко субстантивирани прилагателни имена, като броят на регистрираните появи е посочен в скоби, ако те са повече от една: в – св̄ от св̄богѣа; в – сл̄а (31); ж – м̄с (2); к – вѣ (2), л̄с (3), п̄е от п̄атъкъз, пр̄о (12); л – г̄, д̄, ѣ (2), по от полъз, си; м – з̄е; н – канѣ (6), кадѣло; п – а̄ от апостолаз, тр̄о (11); т – жив̄о, каѣа (11), л̄р̄г̄ѣа (4), субст. оуръна (5), пам̄е (3), свѣз, субст. свѣз̄на; ч – субст. вер̄на (9), вер̄з (6), за (10), м̄нѣм̄ь,

мникъ (3), мница (11), обви (3) от субст. обзичънъ, при (3), субст. пронаренна (2), ре (18); ѱ – ефра (2), кава (5).

В историческата лингвистика е възприета тезата, че разширена употреба на номина сакра се забелязва по-отчетливо от XIII век, но в един аналогичен на разглеждания тук ръкопис – септемврийския Новгородски миней от XI век, издаден от Ягич, се наблюдава редовна употреба на изписани под обикновена титла съществителни, които в старобългарския период не са били съкращавани (Ягич, 1886, 3-277). Това са имена извън първоначалните и най-често срещани петнайсет, които Мецгер определя: влица, два, днь, млетъ, млта и др. Във формален план разширяването на номина сакра продължава със съществителни, които в старобългарския период все още са изписвани изцяло, а в разглежданите минейни служби от XVII век присъстват почти безизключително съкратени с обикновена титла – днь (13), влго (2), влгостъ (8), два (73), мриа (9), млта (4), млта (25), снце (8) и др. За сравнение – в Старобългарския академичен речник (нататък САР) съществителното име днь е представено с 90 референции, като само две от тях са в съкратена употреба (Иванова-Мирчева (ред.), 1999, 454-455). Подобна е ситуацията и с останалите изброени по-горе имена, а относно съществителното два и неговото производно двава, които са от корена на едно от четирите най-стари номина сакра – θεός, в САР от посочени дванайсет позовавания в статията за два и три – за двава, съответно само четири и едно са изписани под титла, при това без оглед на контекста (1999, 459-460).

Аналогичен е моделът на разширяване на групата с употреба на буквена титла в изследваните текстове от XVII век – през старобългарския период съществителното троица не се среща в съкратено изписване и от 29 референции в речниковата статия за думата в САР (2009, 961-962) навсякъде е изписано изцяло, като в това число влизат и четири регистрации на синтагмата Света Троица. В изследваните пет служби на минея за септември от XVII век от 13 употребени словоформи на съществителното трица и три регистрации на производното му прилагателно тричкъ само една е изписана изцяло – троици (7а:21).

Нови номина сакра могат да бъдат получени и в резултат на омонимия, настъпила при съкратеното изписване на корена (или основата) и техни деривати: мол-/мил-, мат- (от мати)/милост-, чьст-/чист-/члст-, глагол-/глава, двъ-/двйств- и др. В изследваните служби от XVII век това води до редовно съкращаване на чист- в чт- (84 регистрации) срещу нито едно сред 29 референции в статията за прилагателното на САР (2009, 1196), както и до възприемането и изписването на прилагателното четверочъстънъ като четверочъстънъ в четворочтномъ кртъ (2 регистрации) или замяната на всьсдъвьствънъ с всьсдвйствънъ – всьсдвьствъные (1 регистрация на 60б:7).

Пропускането на титлата може да бъде инцидентно явление с формален характер – вогпъсанънъ (1 употреба); дъхъ (5), дъховнъ (1), дъша (1); но може да бъде и съвсем целенасочено – като семантичен маркер: злочъстивъ (2), исвса (1 употреба в исвса навйна), лъжепорочи, мвчитель (3 от 3 регистрации), мвса (3 от

3), мвчєніє (1 от 2) срещу мникъ (15), многовожїа (1). В този контекст е и употребата на лексеми, префигирани с *вєз-* и *нє-*: *нєчѣстивїй* (6) и *вєз'вожїє* (3), като изписването на последната може да се свърже със среднобългарския период, защото лексемата не се среща в САР, а в многотомния Старославянски речник на Чешката академия на науките (нататък СРЧ), където като най-ранна поява се посочва тази в ръкопис от XIV век (t. 3, 1959, 72). Изключенията са редки – *вгпротивное* (1 от 2 регистрации).

Употребата на букви над реда много често е обусловена от фонетични и морфологични критерии най-често при окончания и групи съгласни като *-ст-*, *-ств-*, *-здн-*: *бжтво* (15), *бжтвнь* (70), *вдзвїженїє* (10), *вєзна* (6), *празнїкь* (3), *празновати* (5), *рождство* (26) и др. с относително редки изключения – *прохлаждаше* (1), *вождь*(1), *дзждь* (1), *праздникь* (1), *празднвющїй* (1) и т.н. Префиксите *от-* (даже и в *прѣвѣць*), *под-* и *прѣд-*, както и предлози като *прѣ* (12) се пишат навсякъде с буква над реда. Въпреки че все повече се отдалечават от същнските номина сакра, думите, предавани по този начин, показват ясна връзка с изписваните под буквена титла, които също в семантчен план не винаги отговарят на своето наименование.

Разрастването на номина сакра става главно посредством разширяване на групите от сродни думи чрез словообразователни модели, като се поддържа почти един и същ, сравнително малък, краен брой коренни морфеми.

- с нулева суфиксация (морфологична конверсия):

-аггльз (31), *архггльз* (4), *бъ* (205), *бгоневѣста* (5), *бгносѣ* (4), *бгословъ* (21), *блго* (2), *гльз* (14), *г* (1), *двѣдъ* (17), *два* (73), *дхъ* (45), *исъ* (6), *исрльз* (7), *їв* (5), *мрїамь* (1), *спсѣ* (16), *спъ* (5), *хсѣ* (122), *хртъ* (5), *члкъз* (30), *дплъз* (33), *вѣ* (2), *гла* (130), *дѣѣ* (2), *ефрл* (2), *гѣ* (1), *їерлимъ* (2), *їко* (3), *їрмо* (66), *каннѣ* (6), *лв* (3), *ѡпв* (7), *по* (1), *про* (12), *прркъз* (22), *свѣ* (1), *сї* (1), *слѣ* (31), *сѣ* (1), *тро* (11), *чл* (3).

- с непроизводни индоевропейски суфикси:

-i-: *гъ* (140);

-n-: *днъ* (13), *пѣнъ* (64);

-r-: *бгомти* (8), *мти* (29), *прѣмти* (2); *вєръ* (6);

-s-: *нѣо* (22), *нѣа* (12);

-ŷ-: *снъ* (60);

-ŷ-: *цркви* (24).

- с моносуфиксация:

-j-: *дша* (67), *мв* (2), *при* (3);

-ar-: *црь* (35);

-b-: *млба* (4);

-in/-ian-: *свѣлна* (1), *їрлтѣвнїнъ* (1), *хртїанє* (3);

-ist-: *евелистъ* (4);

-ic-: *вцъ* (71), *бгносице* (1), *двца* (18), *црца* (3); *мница* (11), *сртгоносице* (1), *трїца* (12);

-k-: *мць* (2), *мць* (2), *пє* (1);

-l-: *зл* (10), *кддїло* (1), *пртолъ* (2);

-ot-: *живо* (1), *чтотл* (2);

- ост-ь: бѣгостѣ (8), мѣстѣ (1), мѣстѣ (28), прѣмѣдрѣ (1); бѣгѣти (1), стѣртѣ (11);
- т-: кртѣ (117), пѣмѣ (3);
- тел-ь: стѣль (4), спѣль (1), кртѣль (7);
- ь/и-нѣ: мѣрѣ (9), кѣвѣ (17), лѣрѣгѣнѣ (3);
- ь/и-нѣ: бѣзѣвожѣ (3), бѣгословѣ (16), бѣгослѣвѣтѣ (2), бѣгослѣвѣнѣ (1), бѣгослѣвѣрѣ (1), бѣгослѣвѣдѣ (3), бѣгослѣвѣдѣ (1), бѣгослѣвѣтѣ (4), чѣлѣколюбѣмѣ (1); вѣлѣ (7), вѣлѣ (18), мѣлѣдѣ (2);
- ьств-о: бѣженѣство (1), дѣвѣство (11), снѣвѣство (2); бѣжѣство (21), вѣство (24), цѣрѣство (5), прѣрѣство (5);
- ьц-: бѣговѣдѣцѣ (2), оцѣ (65), ѡ (1), прѣвѣоцѣ (5), сѣнѣ (8), хѣртолюбѣцѣ (1), чѣлѣколюбѣцѣ (17);
- с полисуфиксация:
- др-ьств-ь/и-нѣ: цѣрѣвѣ (4);
- ик-иц-: вѣлѣ (1);
- ит-в-: мѣтѣвѣ (25);
- л-иц-ѣ: стѣилищѣ (2);
- н-ь/и-нѣ: бѣгонѣоучѣнѣмѣ (1), бѣгослѣвѣнѣмѣ (1), бѣгослѣвѣщенѣ (1), бѣгослѣвѣнѣнѣ (1), бѣгослѣвѣнѣнѣ (2), бѣгослѣвѣнѣнѣ (5), вѣскрѣсенѣ (1), вѣчѣлѣченѣ (1), крѣщенѣ (1), мѣленѣ (3), спѣсенѣ (1), стѣвѣщѣнѣнѣ (1), сѣченѣ (2), спѣсенѣ (7); спѣненѣ (46), вѣвенѣ (6), вѣскрѣсенѣ (3), мѣненѣ (1);
- ов-иц-: бѣгослѣвѣнѣнѣ (4);
- ост-ь/и-нѣ: бѣгослѣвѣнѣнѣ (2);
- тел-ь/и-нѣ: бѣгослѣвѣнѣнѣ (5);
- ь/и-нѣ: бѣгослѣвѣнѣнѣ (1), бѣгослѣвѣнѣнѣ (1), бѣгослѣвѣнѣнѣ (1), дѣвѣствѣнѣнѣ (6), сѣченѣнѣнѣ (9), мѣнѣнѣ (3).

Чрез някои словообразователни предпочитания може да бъде осъществено разширяване на семантичното поле на сакралността: например една значителна част от по-късно образуваните номина сакра на -(н)-ь-нѣ, -ство, -остѣ са абстрактни събирателни имена: веселѣнѣ, бѣгослѣвѣнѣ, бѣгослѣвѣнѣ, цѣвѣсрѣствѣнѣ и т.н., като тук логично присъстват най-много църковнославянски. Активността на словообразуването води и до поява на производни, нерегистрирани в справочниците със старобългарска лексика – прѣмѣти (2) присъства в СРЧ само с едно цитиране в Слепченския апостол от края на XII век, а прилагателното вѣсѣдѣвѣствѣнѣ (1 регистрация, 60б:7) не се среща и в речниците, включващи по-късната църковнославянска лексика.

Синонимията е още един от пътищата, водещи към количественото нарастване на номина сакра през вековете, особено при новополучените двукоренни имена, където едната съставна с корен от номина сакра активно се комбинира с нови основи: бѣгослѣвѣнѣнѣ (148б:14) – бѣгослѣвѣнѣнѣ (154б:17) – бѣгослѣвѣнѣнѣ (23); мѣти (53) – бѣгослѣвѣнѣнѣ (8) – бѣгослѣвѣнѣнѣ (5) – вѣдѣ от вѣгослѣвѣнѣ (71) – бѣгослѣвѣнѣнѣ (4) – бѣгослѣвѣнѣнѣ (5) и др.

Във функционален/семантичен план може да бъде разгледана и смисло-различителната функция при употребата на буквената титла. При съществителните нарицателни подобна разнообразна употреба бележат пѣвѣнѣ/пѣвѣнѣ, дѣвѣвѣ/

дѣа. Справка със CAP показва, че в старобългарски буквената титла се появява почти без изключения, когато пѣнь е употребено в значение на „литургично песнопение в чест на светец или празник“ (2009, 547-549). В минейните текстове от XVII век съществителното се изписва под буквена титла много по-често и в много по-широка контекстуална употреба: пѣ (53), пѣнь (2), пѣнми (9) срещу пѣснми/пѣсньми (3), пѣснми, пѣсній, пѣснь (4). Затова пък само една от производните му запазва характерното изписване за номина сакра: пѣнословесники – срещу възсѣтѣа (3), пѣвць, пѣнїе (6), прѣпѣтый (8).

Успоредно с тези процеси се наблюдава и тенденция, запазваща границите на номина сакра. За това ни дават представа определени предпочитания в синонимните гнезда. Въвеждането на някои, дори съвсем близки синоними, не е маркирано с титли: гѣ – адонай; глѣ – слово; възскрѣнїе – възнесенїе.

В исторически план представлява интерес функционирането и статутът на някои *nomina propria*. По принцип имената на светиите или на повечето от споменаваните в текстовете старозаветни и новозаветни персонажи се изписват изцяло. Изключение правят две от тях – съществителните собствени имена Давид и Йоан. Съкратената употреба на първото е почти безизключителна: дѣдъ (8 от 8 регистрации) и дѣъ (2 от 2). Личното име Йоан са носели няколко важни за християнството личности: Йоан Кръстител (Йоан Предтеча) син на Захария и Елисавета, Йоан Богослов – евангелист и евентуален автор на Апокалипсиса (Откровение Йоаново), Йоан Златоуст – ранновизантийски църковен деец, писател, проповедник (ок. 344 или 354-407 г.). В разглежданите служби от XVII век откриваме личното име Йоан съкратено в 5 от 34 употреби, в три случая със съкращение под буквена титла. Случаят е показателен за динамиката в развитието на тази категория имена и представя осмислянето им като част от християнската терминология в богослужебните текстове.

Ако групата на номина сакра е определяна семантично от даващата името ѝ сакралност, в периферията на това семантично поле принадлежността им може да бъде обуславяна от контекстуална употреба, от комбинаторика в именните групи, които те образуват, от словообразователни специфики. Така, освен от чисто формални белези, номина сакра в богослужебните текстове могат да бъдат определени от функционални, контекстно-семантични принципи.

Една от жанрово-стиловите характеристики на богослужебните текстове е свързана с наличието на голям брой именни групи, най-често от съществителни и съгласувани определения, които функционират с много ниска комбинативност. Заради строго специализираната си употреба определенията в тях са с толкова стеснено значение, че изключително се доближават до характеристиките на постоянния епипет: безначелнь оцѣь (5), безначелнь родителъ (1), безначелнь снѣь (2), безначелнь бѣь (1), безначелна трѣца (1), безначелно слово (1); безневѣстна – безневѣстна невяста (1), безневѣстна бѣца дѣа (2); възсѣтѣа (2 от 2 регистрации) възсѣтѣа дѣо, възсѣтѣа бѣе; невязвѣстимаго бѣ (2 от 2 регистрации) и т.н. Тясната връзка в такъв тип синтагми предопределя специфичната субстантивна употреба на прилагателните в богослужебните текстове, много често – и в апелативна функция. В така образуваните съчетания прилагателното

е носител на сакралността – номина адиектива сакра (*nomina adiectiva sacra*): бжтвнѡу хѡю силою; възсѣтаа гора, оученика бгословѣсна, възсѣтое мѣсто, бжѣе селеніе, водню бгѡтворною, бгѡхранимы црїи. и др. Това функциониране е характерно за много от производните прилагателни от номина сакра и в голяма степен за новообразуваните сложни прилагателни имена – всички те имат много тясно поле на комбиниране, образуват устойчиви словосъчетания, обикновено с имената от една синонимна група, но все пак рядко функционират като класически постоянни епитети. От общо 11 регистрации в текстовете, прилагателното бгѡмѡдрѣ образуват именни групи или контекстуални логически връзки най-често със собственото име Симеон (на св. Симеон Стълпник е посветена една от службите) – 3 регистрации. Три регистрации има също така и синтагмата бгѡмѡдрѣ родитѣля, а бгѡмѡдрїи ѡманіе (Йоан Богослов), бгѡмѡдрїи крѣтъ, бгѡмѡдрѣ црѣ, бгѡмѡдрѣе жены, бгѡмѡдрѣе анны по една регистрация. Образувайки устойчиви, постоянно използвани се синтагми, тези имени групи до голяма степен създават устойчивостта и непроменимостта на богослужбения текст.

Когато именната група е с апелативна функция, много често подчинената част в нея е изключително разгърната и обемна, достигайки до цели подчинени определителни изречения: снѣ и словѣ. иже възсѣмь видимыи и невидимыи. / сздѣтѣль и зїжїтѣль. вѣнѣць лѣтъ блви.; хѣ бѣ нашѣ. иже мѡдрѡстїю възсѣ сздѣлавѣ. / и ѡ небытїиѡ въз бытїе привѣдѣ. блви вѣнѣць лѣтъ и др. Разширените обръщения към изследваните номина сакра аргументират молбата, придавайки ѝ по-голяма сила и служат за своеобразна мотивировка на следващия ги текст (най-често това са молитви, облажавания, похвали). Много често те представляват реминисценции, връщащи ни към заслугите на съответния образ/персонаж или друг носител на божията сила и присъствие: Тѣлесныѣ волѣзны , и дешевныѣ грѣхы . бгѡродитѣлицѣ . / любовїю пристѣпающимь къ кровѣ / ти бжтвнѣи двѣцѣ . исцѣли ѡже спѣ намѣ / плѣтїю хѡ рождѣшиѡ :- (1576:7-10) „Богородителнице, ти, която за нас роди от плът спасителя, изцели телесните болести и душевните грехове на пристъпващите към твоето обиталище.“

При използването на формалните инструменти можем да отбележим своеобразно „степенуване на сакралността“, като лексемите от ядрото на семантичното поле са маркирани предимно с прости (небуквени титли), докато се стигне до масовото изнасяне на букви над реда в лексеми, които нямат нищо общо с номина сакра. Това „степенуване“ може да бъде разглеждано и в хронологичен план. Същевременно все по-голямо става и формалното разнообразие при изписването на титлите с особено нарастване при използването на буквени титли под дъга най-вече в типикарските бележки и в основната богослужбена терминология.

Ако трябва да потърсим критерий, който да обхваща възможно повече имена, изписани под титла в богослужбните текстове, то сакралността е изпълнявала тази функция само в първите векове на християнството. Привидното многообразие на тази графико-семантична категория имена в минейните служби от XVII век би могло да бъде обединено от семантични категории като всепознатост и популярност. Под титла се изписват понятия,

които цялата съответна общност, адресат на християнския текст много добре познава. Така тук влизат както основните понятия на християнството от първите векове на неговото съществуване, така и непрекъснато повтарящи се общоизползвани термини в инципитите, типикарските указания (в $\overline{\text{e}}\overline{\text{v}}\overline{\text{l}}\overline{\text{i}}\overline{\text{e}}$ $\overline{\text{w}}$ $\overline{\text{a}}\overline{\text{s}}$ $\overline{\text{a}}$ $\overline{\text{n}}\overline{\text{d}}$), и даже местоимения като $\overline{\text{o}}\overline{\text{n}}\overline{\text{z}}$, $-\overline{\text{a}}$, $-\overline{\text{o}}$ (във $\overline{\text{v}}\overline{\text{z}}$ $\overline{\text{v}}\overline{\text{r}}\overline{\text{e}}\overline{\text{m}}\overline{\text{e}}$ $\overline{\text{w}}$). Разбира се, налага се едно важно уточнение, че предназначението и аудиторията на текстовете в светите книги са много по-различни от тези на типикарските обяснения в богослужебните текстове. Колкото по-тясна е аудиторията на текста, толкова по-наситен със съкращения, „по-кодиран“ е той. Тази е една от важните причини бройката на думите, записани под титла, да е минимална в текстовете, адресирани към християните въобще, и да нараства драстично в бележките, предназначени за свещенослужители, даскали и граматичи.

Библиография

- Иванова-Мирчева, Д. (ред.) (1999, 2009). *Старобългарски речник*. Т. I, II. София: Валентин Траянов.
- Цонев, Б. (1920). *Опис на славянските ръкописи и старопечатни книги в Пловдивската народна библиотека*. София: Държавна печатница.
- Ягич, В. (1886). *Служебные минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь в церковнославянском переводе по русским рукописям 1095-1097 г.* Санкт-Петербург: Типография императорской академии наук.
- Hurtado, L. (1998). *The Origin of the Nomina Sacra: A Proposal*. „Journal of Biblical Literature”, Vol. 117, No. 4, pp. 655-673.
- Metzger, B. (1981). *Manuscripts of the Greek Bible: An Introduction to Paleography*. Oxford: Oxford University Press.
- Kurz, J., Hauptova, Z. (ред.) (1959-1997). *Slovník jazyka staroslověnského. Lexicon linguae palaeoslovenicae*. Praha: Nakl. ČSAV.
- Traube, L. (1907). *Nomina sacra: Versuch einer Geschichte der Christlichen Kürzung*. München: C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung Oskar Beck.